

УДК 336.1

Микуляк О.В.,
к.е.н., доцент кафедри фінансів, грошового обігу і кредиту
Василюк Ю.А.,
аспірант кафедри фінансів, грошового обігу і кредиту
Львівський національний університет імені Івана Франка

ОЦІНКА ФІСКАЛЬНИХ СТИМУЛІВ ІНВЕСТИЦІЙНОЇ АКТИВНОСТІ В УКРАЇНІ

Mykuliak O.V.,
cand.sc.(econ.), assistant professor of the department
of finances, money turnover and credit
Vasyliuk Yu.A.
graduate student of the department of finances,
money turnover and credit
Ivan Franko National University of Lviv

EVALUATION OF FISCAL STIMULUS OF INVESTMENT ACTIVITY IN UKRAINE

Постановка проблеми. Кожна держава має на меті бути рівноправним партнером світового рівня серед інших розвинених країн. Однак стати таким партнером може країна, економіка якої є конкурентоздатною, уряд активно інвестує у розвиток та інновації, формує сприятливе фіскальне поле та бореться з корупцією.

Приватний сектор – це єдиний контрагент в Україні, який зацікавлений у відновленні основних засобів стратегічно важливих сфер економіки України. Тому важливо не тільки зацікавити державу інвестувати у майбутній економічний потенціал країни, а знайти необхідні економічні стимули, які б полегшили та активізували інвестиційні процеси у національному господарстві. Одним з найважливіших серед них мають бути фіскальні стимули інвестиційної активності в Україні.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Серед вчених, які займалися безпосередньо чи опосередковано дослідженням сфер інвестування та оподаткування можна назвати Л. Демиденка, А. Крисоватого, І. Луніна, В. Мельника, О. Романенка, В. Гейця, А. Дагаєва, П. Друкера, Б. Йонсона, Дж. М. Кейнса, О. Кузьміна, А. Маршалла, Л. Омеляновича, М. Портера, А. Поручника, К. Прахалада, Е. Райнерта, П. Рапкіна, А. Садскова, Дж. Сакса, П. Самуельсона, Б. Скотта, М. Туган-Барановського, І. Фішера та багато інших.

Аналіз результатів останніх досліджень підтверджує доцільність продовження вивчення поставленої проблеми, зокрема питань оцінки фіскальних стимулів інвестиційної активності в Україні

Постановка завдання. Метою дослідження є визначення стану інвестування у розвиток стратегічно важливих сфер економіки України на сьогодні та розроблення пропозицій щодо податкового стимулювання інвестиційної діяльності приватного сектора.

Виклад основного матеріалу дослідження. Стан інвестиційної сфери в Україні протягом практично всіх років незалежності можна охарактеризувати не як розвиток і стимулювання інвестиційних вкладень, а скоріше як гальмування діяльності з нарощування чи навіть простого збереження продуктивної основи економіки. Як результат, вітчизняна економіка спирається на безнадійно застарілий виробничий потенціал, який не оновлюють належним чином у зв'язку з недостатньою кількістю інвестицій [1, с. 66].

Незалежна Україна отримала у спадок від Радянського Союзу величезний за обсягами, але структурно спотворений, морально застарілий виробничий потенціал. Хоч Україна і належала нібито до більш економічно розвинених республік Радянського Союзу, насправді її забезпеченість сучасними на період розпаду засобами виробництва була нижчою, ніж у середньому по СРСР. Внаслідок спотвореної матеріальної структури виробничого потенціалу, перші роки незалежності в країні характеризувалися кризовим падінням обсягів практично в усіх сферах, включно з інвестиційною [1, с. 71].

Зміни в інвестиційній активності країни стали помітними після 2000 р., щорічні темпи приросту інвестицій почали випереджати показник зростання реального ВВП. Важливо відмітити, що зростання економіки й обсягів інвестицій було забезпечено повністю за рахунок власних українських ресурсів, тобто вітчизняна економіка остаточно та самостійно закріпилася саме на власних інвестиціях [1, с. 76].

Для залучення іноземних інвестицій у 1991 р. прийнято Закон “Про захист іноземних інвестицій на Україні”, 1992 р. – “Про іноземні інвестиції”, а також була спроба створити вільні зони з наданням пільг на 50 чи 100 років, де б для іноземних інвесторів створювали сприятливі умови.

Сподіваючись на іноземні інвестиції, в Україні мали на думці залучати їх на тих самих умовах, що і в розвинених країнах, тобто на тривалі терміни під низькі відсотки. Ніхто навіть не намагався з'ясувати, чи захочуть світові інвестори ризикувати вкладеннями у країну, яка ще не показала себе як демократична та прогнозована [1, с. 71].

Варто підкреслити, що іноземні інвестиції, які вкладали протягом незалежності України, керувалися цілком засадами ринку, і зовсім не у інновації, не у науково – технологічний прогрес країни в цілому. Найбільше інвестицій відбулося у банківську сферу, а саме – іноземні банки викупували частки українських: банк “Аваль”, “АЖІО”, УкрСиббанк, “Індекс-банк”, “Престиж” та “Укрсоцбанк”. Загалом іноземні інвестори не вкладають в економіку України коштів для збільшення її потенціалу, а для власного збагачення та отримання вигоди. Тому для української економіки важливим є створення умов для активізації вкладень вітчизняними інвесторами.

Розглянемо у табл.1 динаміку інвестицій в основний капітал протягом 2010 – 2013 рр.

Таблиця 1

Частки інвестицій в основний капітал, %

Показник	Рік			
	2010	2011	2012	2013
Інвестиції в основний капітал	100	100	100	100
Кошти державного бюджету	5,8	7,1	5,8	2,4
Кошти місцевих бюджетів	3,4	3,4	3,1	2,7
Власні кошти підприємств та організацій	60,8	58,6	59,7	63,8
Кредити банків та інші позики	12,3	16,3	17,1	15,3
Кошти іноземних інвесторів	2,1	2,8	1,7	1,8

Джерело: складено авторами за даними [3]

Згідно з даними, наведеними у табл. 1, частка іноземних інвестицій в основний капітал за останні 4 роки не перевищує 3% усіх інвестицій. Іноземних інвесторів не приваблюють капітальні вкладення на території України. Найбільше вкладають в обладнання та загалом в основний капітал власники підприємств, розвиваючи бізнес. Протягом останніх чотирьох років інвестиції тримаються майже на рівні 60%. Порівняно з власними коштами підприємств, частка коштів держави, включно з коштами місцевих бюджетів, видається мізерною.

Розглянемо інвестиційні вкладення в економіку України на прикладі сільського господарства, промисловості та транспорту.

Зазначимо той факт, що по експорту пшениці Україна знаходиться на 6 місці в світі станом на 2013 р. Ступінь зносу основних засобів у сільському господарстві є досить високим, фактично 40%. Необхідно інвестиції для збереження, утримання високих позицій на міжнародному ринку, щоб не втратити прибутків. Також зношеність основних засобів у промисловості та у сфері транспорту значна щодо останньої, то її стан можна назвати навіть критичним (табл. 2).

Таблиця 2

Ступінь зносу основних засобів стратегічно важливих сфер економіки України

Роки	2010			2012		
	Первісна	Залишкова	Ступінь зносу,%	Первісна	Залишкова	Ступінь зносу,%
Всього в Україні	6648861	1731296	74,9	9148017	2135987	76,7
Сільське господарство, мисливство, лісове господарство	113388	67110	40,8	137640	90018	34,6
Промисловість	1101199	407616	63	1603646	685030	57,3
Діяльність транспорту та зв'язку	3816055	213176	94,4	5634650	223719	96

Джерело: складено авторами за даними [3]

У таблиці 3 наведено показники рентабельності операційної діяльності вітчизняних суб'єктів господарювання, який розраховують діленням результату від операційної діяльності на витрати підприємств. Показник рентабельності не має ustalених норм, його обчислюють для кожної окремої галузі.

Навіть не враховуючи 2008 – 2009 рр. – роки падіння прибутковості підприємств – можемо помітити позитивну динаміку цього показника не для всіх підприємств.

У сфері промисловості спостерігаємо падіння показника рентабельності на 3 пункти у 2009 р. до 1,8 та відновлення його до рівня 3,6 у 2010 р., після чого знову повільне падіння цього показника.

У будівництві показник рентабельності впродовж усіх років є від'ємним, у 2009 р. та 2012 р. він сягнув найвищого рівня. Такий рівень у 2012 р. пов'язаний із проведенням міжнародної футбольної гри "Євро-2012" в Україні, оскільки тоді будували інфраструктуру країни, доріг, стадіонів тощо.

Таблиця 3

Рівень рентабельності вітчизняних підприємств

Показник	Рівень рентабельності,%				
	2008	2009	2010	2012	2013*
Галузь					
промисловість	4,9	1,8	3,6	3,4	3,2
будівництво	-2,7	-0,9	-1,2	-0,1	-1,3
торгівля авто та мотоциклами	-0,5	-2,4	12,6	12,2	10,8
оптова торгівля, посередництво в оптовій торгівлі	0,1	5,5	10,3	-	-
діяльність готелів та ресторанів	-6,3	-3,3	-1,8	-	-
фінансова діяльність	5,2	1,5	3,2	6,1	0,8
освіта	6,2	6	6,7	-	-
надання комунальних та індивідуальних послуг; діяльність у сфері культури та спорту	-6,7	-13,7	-14,8	-	-

*станом на 1.09.2013

Джерело: складено авторами за даними [3]

Торгівля авто та мотоциклами впродовж аналізованих років, окрім 2008-2009 рр. набирає позитивну тенденцію, рівень рентабельності цієї сфери зростає, від 2010 р. починає приносити прибуток.

Така ж позитивна тенденція і у сфері оптової торгівлі, однак офіційних даних про прибутковість цієї сфери після 2012 р. немає. Також поступово покращується діяльність готелів. Це стосується й фінансової діяльності. Щоправда, готельний бізнес та оптова торгівля знаходяться у приватних руках, звідси і відповідний розвиток.

Ситуація у сфері освіти протягом аналізованих років залишається стабільною, а показник рентабельності надання комунальних та індивідуальних послуг, діяльність у сфері культури та спорту стрімко падає. Можна припустити, що у цьому об'єднаному показнику більшу роль відіграє саме надання комунальних послуг, а не сфера культури та спорту. Показник рентабельності у комунальному господарстві можна вивести на позитивний рівень, створивши прозору систему збору податків та розподілу коштів.

Активи вітчизняних підприємств, як свідчать дані статистики, зростають кожним роком, а показник рентабельності не покращується. Серед джерел фінансування активів можуть бути і залучені кредити, і власні кошти підприємств, але прибутковішими вітчизняні підприємства не стають. Особливо це стосується підприємств, що перебувають у руках держави. А така сфера, як комунальне господарство, взагалі перебуває в непростому стані.

Розглянемо, яким чином можна стимулювати інвестування в Україні, використовуючи фіскальні інструменти. Зокрема, вважаємо доцільними

- 1) зниження ставки податку (що передбачено Податковим кодексом України);
- 2) надання податкових пільг;
- 3) надання податкових кредитів;
- 4) дозвіл на безмитний (низькоподатковуваний) імпорт обладнання, запчастин;
- 5) спрощення нормативно-правової бази для полегшення розуміння іноземним інвесторам "правил гри".

Однак, як бачимо у табл. 2, частка іноземних інвестицій від 2010 р. (з прийняттям Податкового кодексу) не зросла суттєво, і ледве сягає 2%.

Законом України від 06.09.2012 "Про стимулювання інвестиційної діяльності у пріоритетних галузях економіки з метою створення нових робочих місць" прийнято рішення визнати пріоритетними галузями економіки транспортну інфраструктуру, сільське господарство, житлово-комунальний комплекс та машинобудування і на 19 років надати відповідні податкові пільги.

Податкові пільги отримують підприємства, які будуть відповідати певним критеріям. Згідно статті 4.2. Закону України від 06.09.2012 "Про стимулювання інвестиційної діяльності у пріоритетних галузях економіки з метою створення нових робочих місць", інвестиційним проектом у пріоритетній галузі економіки вважають такий проект, який передбачено реалізувати на новоствореному або діючому підприємстві, де проведено реконструкцію або модернізацію (за обов'язкової умови виділення

окремого структурного підрозділу, на якому будуть реалізовувати інвестиційний проект) та який одночасно відповідає певним критеріям.

У табл. 4 відображено дані дослідження Європейської бізнес-асоціації у 2013 р. В опитуванні брали представники бізнесу – великі, середні, малі підприємства.

Простоту адміністрування податків оцінку 4 відзначило 15% респондентів. Не можна не вказати на позитивну оцінку позиції “фіскальний тиск” – балами 4 і 5 в сумі оцінили 22% учасників. Також відзначили покращення податкового обслуговування всього 14% на рівні 4 та 5. Загалом оцінку 3 обирає найбільша кількість опитаних підприємців для більшості пунктів.

Таблиця 4

Результати дослідження Європейською бізнес-асоціацією сфери оподаткування в Україні у 2013 р.

Запитання: Наскільки податковий режим у 2013 р. сприяв інвестиціям та веденню Вашого бізнесу?					
	Надзвичайно перешкоджав	Перешкоджав	Задовільно	Добре	Сприяв
	1	2	3	4	5
Податкове законодавство	29%	34%	38%	6%	0%
Простота адміністрування податків	27%	27%	31%	15%	0%
Фіскальний тиск	31%	19%	29%	11%	11%
Податкове обслуговування	15%	25%	46%	12%	2%

Джерело: складено авторами за даними [4]

Серед негативних фіскальних чинників, які перешкоджають веденню бізнесу, представники приватного сектору називають:

- часті обтяжливі перевірки (виїзні/ невиїзні) документації та діяльності;
- корупційні податки (примусова оплата коштів стороннім особам, які не потрапляють до бюджету країни);
- відсутність захисту у представників влади (оскільки великий бізнес часто лобіюють);
- “пропозиції” сплатити податки авансом;
- штучні перепони чи відмови при поданні податкових декларацій;
- упередженні рішення податкових органів, суддів на користь держави;
- відсутність прозорої системи проведення державних замовлень (знову ж таки через вплив влади).

Висновки з даного дослідження. Таким чином, інвестування у розвиток інновацій, науково – технічного прогресу позитивно вплине на економіку України, вирівнюючи виробничі диспропорції, що залишилися після розпаду СРСР. Власники підприємств найбільше інвестують в основний капітал, на противагу їм, держава та іноземні інвестори поведуться досить пасивно. Іноземні інвестори керуються засадами ринку при вкладанні коштів в українську економіку. З огляду на це, потрібно створити умови для заохочення вкладання коштів у виробничий потенціал країни, для розвитку інновацій.

Конкурентоздатність країни визначають її перевагами на світовому ринку, наявністю інновацій, можливістю модернізувати обладнання підприємств. Ступінь зносу основних засобів в Україні є досить високим і потребує переозброєння у провідних галузях економіки.

Податковий кодекс та низка інших законів України мають позитивну тенденцію до змін та заохочення власників бізнесу вкладати більше коштів, однак досі є такі проблеми, які подолати не так просто. Це потужний зв'язок представників влади та бізнесу, наявність корупції, хабарництва, відсутність прозорості проведення тендерів та держзакупівель, перешкоди при поданні податкових накладних, часті перевірки, корупційні податки, відсутність культури ведення бізнесу, упередженість представників влади тощо.

Ситуація із фіскальними стимулами в Україні потребує значних змін. Вважаємо, що для стимулювання інвестиційної активності та розвитку підприємницької діяльності у нашій державі необхідно створити інвестиційні регіональні/галузеві комісії або інститути, які мали б змогу на місцях/у галузях вивчати, що саме потрібне регіону/галузі, які їхні слабкі та сильні сторони й куди саме потрібно вкладати кошти. Такі інститути могли би складати програму інвестування в ту чи іншу галузь, метою яких було б:

- розрахувати можливу майбутню кількість робочих місць, які при розвитку того чи іншого проекту було б створено;
- розвивати стратегічно важливі сфери для економіки країни, не враховуючи швидкість повернення коштів, тобто не в ті, які працюють на ринкових засадах і обіцяють швидке повернення вкладень, а в такі, які принесуть прибуток у довготривалій перспективі;
- враховуючи, чи це державне підприємство, чи приватне, – розробляти окрему програму розвитку та системи регулювання таких проектів.

Також у програмі мав би обиратися найкращий підхід зі сторони фіскальних інструментів:

- зменшення податкової ставки на прибуток або обрання її індивідуально, можливе також на певний період скасування її повністю;
- зменшення державних податкових перевірок або присутність при їх проведенні, щоб зменшити кількість порушень;
- контроль державних коштів з метою спрямування їх на інвестування проекту та постійне звітування для забезпечення прозорості й відкритості для громадськості;
- організація прозорих тендерів для закупівлі обладнання, якщо підприємства є дуже великими або сума необхідних коштів для проекту є значною;
- співпраця з іноземними колегами для отримання та переймання досвіду кращого спрямування коштів, втілення інновацій та пропозицій співпраці з тією умовою, що контрольний пакет акцій залишається у руках українців.

Ключовим моментом є індивідуальний підхід для кожного підприємства. Чому рівень рентабельності прийнято вважати індивідуальним для кожної сфери економіки, а у законі про стимулювання інвестиційної діяльності уряд вказує такі високі вимоги та стандарти, однакові для всіх? При створенні регіональних інвестиційних інститутів, які би розробляли необхідні проекти та підбирали б фіскальні інструменти для його втілення, можна було б досягнути позитивних зрушень не лише в інвестиційній сфері.

Окрім індивідуального підходу дуже важливою є прозорість співпраці держави та бізнесу: прозоре зарахування податкових платежів та їхнє пізніше правильне прозоре скерування, прозорий розподіл коштів на державні замовлення. Звичайно, на початку створення та втілення таких інститутів є досить витратними – організація роботи, набирання персоналу, підготовка кадрів, пошук приміщення, власне дослідження самого регіону, визначення напрямку розвитку, розроблення програми та визначення коштів, необхідних для її реалізації, підбір найкращих фіскальних стимулів. Втілення такої ідеї може принести значні переваги й зростання прибутковості обраних підприємств вже за кілька років.

Література

1. Паливода К.В. Капітальні інвестиції (на прикладі житлового будівництва в Україні) / К.В. Паливода. – К. : Знання, 2009. – С. 66–77.
2. Амбрик Л.П. Державні видатки в контексті забезпечення економічного зростання [Електронний ресурс] / Л.П. Амбрик // Ефективна економіка : Електронне наукове фахове видання. – Режим доступу: <http://www.economy.nayka.com.ua/?operation=1&iid=702>.
3. Сайт Державної служби статистики України : [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.ukrstat.gov.ua/>.
4. Дослідження Європейської бізнес-асоціації : [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.eba.com.ua/uk/about-eba/indices/tax-index>
5. Уряд призначив пільги чотирьом галузям економіки : [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://tyzhden.ua/News/73984>.
6. Крисоватий А.І. Адміністрування податків в Україні: організація та напрямки трансформації : монографія / А.І. Крисоватий, Т.Л. Томнюк. – Тернопіль: ТНЕУ, 2012. – С. 110 – 205.
7. Прокопенко Н.С. Податкове планування в Україні / Н.С. Прокопенко. – Львів: Ліра-Прес, 2013. – С. 105–125.
8. Олейнікова Л.Г. Теоретико-методичні основи формування системи оподаткування як складової конкурентоспроможності держави : монографія / Л.Г. Олейнікова, О.Г. Череп. – Запоріжжя: Запорізький національний університет, 2012. – 234 с.

References

1. Palyvoda, K.V. (2009), *Kapitalni investytsii (na prykladi zhytlovoho budivnytstva v Ukraini)* [Capital investment: Housing example in Ukraine], Znannia, Kyiv, Ukraine, pp. 66–77.
2. Ambryk, L., “Public spending in the context of economic growth”, available at: <http://economy.nayka.com.ua/?operation=1&iid=702> (access date September 25, 2014).
3. State Statistics Service website, available at: <http://ukrstat.gov.ua/> (access date September 25, 2014).
4. European Business Association Research, available at: <http://eba.com.ua/uk/about-eba/indices/tax-index> (access date September 25, 2014).
5. Research about incentives appointed by the government for some economic sectors, available at: <http://tyzhden.ua/News/73984> (access date September 25, 2014).
6. Krysovatiy, A.I. and Tomniuk, T.L. (2012), *Administruvannia podatkiv v Ukraini: orhanizatsiia ta napriamky transformatsii* [Tax administration in Ukraine: organization and direction of transformation], monograph, TNEU, Ternopil, Ukraine, pp.110–205.
7. Prokopenko, N.S. (2013), “Tax Planning in Ukraine”, Liha–Pres, Lviv, Ukraine, pp. 105–125.
8. Oleinikova, L.H. and Cherep, O.H. (2012), *Teoretyko-metodychni osnovy formuvannia systemy opodatkovannia yak skladovoi konkurentospromozhnosti derzhavy* [Theoretical, methodological basis for the formation of the tax system as a component of the country's competitiveness], monograph, Zaporizhzhia national university, Zaporizhzhia, Ukraine, 234 p.